

Прислівникові
еквіваленти слова
в українській мові

NR 2720

Алла Лучик

Прислівникові еквіваленти слова в українській мові

Redaktor serii: Językoznawstwo Słowiańskie
Henryk Fontański

Recenzent
Michał Łesiów

Na okładce zamieszczono *Pejzaż wyobraźni I* Jana Dobkowskiego ©
(1988; olej, acryl, płótno; 160 cm × 120 cm)

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego dziękuje Panu Janowi Dobkowskiemu
za wyrażenie zgody na publikację

Publikacja będzie dostępna – po wyczerpaniu nakładu – w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Зміст

Перелік умовних скорочень	7
Передмова	9

Розділ I

Моделі прислівникових еквівалентів слова в українській мові

1. Принципи моделювання еквівалентів слова	21
2. Базові моделі ЕС в українській мові	28
3. Багатокомпонентні моделі ЕС з віялоподібним розщепленням на I кроці формування структури	33
4. Багатокомпонентні моделі ЕС в українській мові з ланцюговим розгортанням структури	66
Висновки	73

Розділ II

Семантика прислівникових еквівалентів слова в українській мові

1. Структурування внутрішньої організації прислівникових ЕС.	79
2. Особливості референціювання просторово-часової та якісно-оцінної координати людського буття найпростішими стосовно внутрішньої організації прислівниковими ЕС	83
3. Особливості референціювання ситуацій об'єктивної дійсності прислівниковими ЕС із середнім ступенем складності внутрішньої структури	132

4. Особливості референціювання якісно-оцінної координати людського буття прислівниковими ЕС найскладнішої внутрішньої структури . . .	144
Висновки	149
Загальні висновки	151
Література	153
Лексикографічні праці	164
Художні і наукові тексти	165
Streszczenie	169
Summary	170

Передмова

Сучасні лінгвістичні дослідження здебільшого спрямовуються у бік пізнання одиниць мовних рівнів: фонетичного, граматичного чи лексичного. Проте будь-яка природна мова внаслідок того, що вона є самонароджувальним організмом, утворює різноманітність форм, які не підводяться під жодну з її структурних категорій, бо „у будь-якому синхронному зрізі містяться елементи, котрі народжуються, і елементи, які відмирають, а «вписуючись» у систему мови, тим не менше, надають їй неповторну своєрідність” (Ярцева 1981: 14). Одиниці, в яких спостерігається часта „відсутність жорстких розмежувальних ліній між ними, що утворює об’єктивні ускладнення для їх розрізнювання і класифікації” (Гак 1998: 16), здебільшого вважаються елементами перехідних рівнів системи мови. До них належать і такі, які містять у собі ознаки слова і неслова – вільної сполуки слів або фразеологізму.

Необхідність пізнання їхньої суті для подальших теоретичних пошуків у галузі лінгвістики визнавалася представниками різних мовознавчих шкіл і напрямів (Гумбольдт 1984; Вандриес 1937; Мартине 1960; 1963; Zawadowski 1966; Матезиус 1967; *Тезиси...* 1967). Істотний внесок у розробку критеріїв визначення меж слів і суміжних з ними елементів у системі мови внесли і слов’янські вчені, дослідницькі прагнення яких спрямовувалися на пізнання зовнішньої форми і внутрішньої організації одиниць системи мови (Аксаков 1875; Потебня 1993; Фортунатов 1956; Бодуэн де Куртене 1963; Трубецкой 1987; Щерба 1957, 1974а; Виноградов 1986; Пешак 1972; Русанівський 1988; Wróbel 2001; ЕЮ 2003). Проте власне елементи, котрі конгломерують у собі ознаки слова і неслова, здебільшого залишалися поза межами дослідницьких уподобань, що було пов’язано зі сформованими у мовознавстві уявленнями стратифікаційного устрою структури, згідно з яким для кожної одиниці в мовній системі відведене суворо визначене

місце, а сама мовна система суворо поділена за принципом організації та ієрархічного співвідношення в ній структурних рівнів. Вивчення стратифікаційних особливостей мовних одиниць на структурних рівнях показало, що таке розуміння будови мовної системи не завжди збігається з реальною дійсністю, внаслідок чого в лінгвістиці з'явилися уточнення, в яких стверджується, що „система мови ніколи не буває досконалою повністю: вона тільки прямує до рівноваги, але ніколи її по суті не досягає” (*Общее...* 1972: 52), тому й окремим мовним одиницям надати певного статусу видається подекуди важко. Дослідники частіше почали звертати увагу на те, що в одному мовному факті можуть поєднуватися й різнорівневі ознаки (Бабайцева 1967, 1971; Жирмунский 1968; Слюсарева 1969; Зданевич 1971; Молотков 1977; Пауль 1980; *Gramatyka* 1984; Адмони 1988; Русанівський 1988; Киров 1989; Загнітко 1996; Wróbel 2004; Пелепейченко 2006; Теркулов 2007). Подібні одиниці в лінгвістиці були визнані перехідними, а мовні яруси, де вони розташовуються, — проміжними.

Оскільки зусилля мовознавців здебільшого спрямовувалися на вивчення базових рівнів мови та їхніх одиниць, специфіка з'єднувальних рівнів переважно зводилася до констатації, хоча дослідження останніх можуть дати не менш цікаві результати. Значення досліджень перехідних явищ у системі мови пов'язане з тим, що перехідність є віддзеркаленням системної динаміки і дозволяє говорити про властивості її розвитку на певному часовому відрізку. Те в сучасній мові, що коливається, а коливаються, насамперед, перехідні елементи, готує „факти, які потім фігурують в історичних граматиках, інакше кажучи, тут ми присутні при еволюції мови” (Щерба 1958: 35–36). Виявлення властивостей міжрівневої перехідності сприятиме не тільки максимально повному пізнанню структури і системи певної мови, але й надасть можливість прогнозувати шляхи її розвитку. Проте перерозподіл різнорівневих одиниць між парами фонологічного і морфологічного, з одного боку, та лексичного і синтаксичного, з іншого (Слюсарева 1969: 271) здебільшого починається з перерозподілу між елементами одного рівня (див., наприклад, Ильина 1996).

Колектив петербурзьких дослідників, аналізуючи флективні та нефлективні структурні типи сучасної російської мови, дійшов висновку, що між повнозначними частинами мови та нефлективними неструктурованими одиницями постійно відбувається перерозподіл, який свідчить про динамізм морфологічного рівня, що „виходить з тієї внутрішньої напруги системи, яка є наслідком її «полюсної» організації” (Акимова, Богданов, Бондаренко 1982: 82). Наслідком внутрішньоморфологічного перерозподілу одиниць можуть ставати й елементи, утворені шляхом об'єднання двох або більше колишніх самостійних одиниць, для остаточного становлення нового статусу яких потрібен певний проміжок часу. У колі таких

структур виокремлюються угруповання одиниць, які пережили і переживають процеси лексикалізації, однак зберегли певні релікти словосполук. Зазначені елементи виступають у системі мови як еквіваленти слова і засвідчують такий закон розвитку мовної системи, коли її одиниці „виштовхуються” із синтаксичного рівня на морфологічний, де вони набувають ознаки слова як лексичної одиниці.

Пізнання сутності останніх дасть можливість виявити, які сфери мови відкриті для творення одиниць з новим, незвичним, статусом існування, а які закриті, за якими моделями відбувається їхнє творення, якого статусу одиниці підлягають процесам перехідності та які при цьому ознаки предметів і явищ навколишнього світу актуалізуються, як за допомогою зазначених елементів відбувається його подальша сегментація.

Проте фундаментальних досліджень, присвячених властивостям форми вираження та внутрішньої організації еквівалентів слова як елементів мовних систем, поки що не існує. Проблема системного аналізу таких одиниць потребує нагального вивчення.

Виокремлення прислівникових еквівалентів слова (далі – ЕС) як предмета дослідження пов’язано з особливостями історичного і сучасного розвитку прислівникової частиномовної системи. Прислівниковий частиномовний знак у сучасній українській мові належить до найдавніших лексико-семантичних структур. Генетичний код і формально-значеннева сутність у поєднанні з гнучкістю словотвірних потенцій забезпечують йому виживання як автономної сутності і здатність до адвербіалізації інших частин мови, особливо на рівні синтаксичних зв’язків. Прислівникові ЕС постають унаслідок взаємодії лексичних і семантичних структур, які тяжіють до обставинних функцій, а згодом відриваються від синтаксичного рівня. Виштовхуючись із царини власне синтаксису, вони неначе завмирають на межі переходу від синтаксичної сполуки до однослівного лінгвістичного знака, остаточно ще не набуваючи властивостей слова, але й не належачи вже сполученню слів. Тому в мовознавстві подібні одиниці все частіше починають кваліфікуватися як *еквіваленти слова*.

Термінологічне становлення виразу *еквіваленти слова* відбувалося паралельно з формуванням понять *фразеологічний зворот* та *фразеологізм*, коли акад. В.В. Виноградов, описавши смислову структуру слова, зауважив, що вона буде повною за наявності „опису типів стійких словосполучень, які розташовуються поряд зі словом як семантичні одиниці складнішого порядку, еквівалентні слову” (Виноградов 1986: 27). До стійких сполучень він відніс фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення. Уявлення ж про те, що ці одиниці виступають у мові еквівалентами слова поступово як у русистиці, так і в українистиці спростовувалося. До цього приводив, переважно

вчених- фразеологів, аналіз властивостей слова як мовної одиниці у співвідношенні з ознаками фразеологізму (див. Шанский 1972; Молотков 1977, 1978). Основний висновок, якого дійшли дослідники з цього приводу, сформульовано у такий спосіб: „Фразеологічна одиниця співвідносна із словом, а її співвідносність із словом виключає поняття еквівалентності фразеологічної одиниці слову” (Медведев 1977: 34).

У процесі досліджень фразеологічного складу мовних систем виникала численна кількість питань, пов'язаних з об'єктом дослідження фразеології, її обсягом як наукової дисципліни, належністю / неналежністю певних стійких сполучень до фразеологізмів тощо. Поступово викристалізувалося й поняття фразеологічної одиниці. На сучасному етапі під фразеологізмом звичайно розуміють „мовну одиницю, що виражає специфічне фразеологічне значення, створюване здебільшого внаслідок метафоричного переосмислення вільного словосполучення, граматичної категорії і має постійний склад компонентів, які втратили лексичну самостійність, а також є членом речення” (ФСУМ 1993, кн. 1: 4). Фразеологізми повинні бути як мінімум двонаголошеними (Шанский 1972: 179), складатися з двох або більше повнозначних слів (Лисиченко 1993: 104).

Подібні погляди на фразеологічні одиниці залишили поза межами значний прошарок елементів мовних систем, які характеризуються, як і фразеологізми, нарізнооформленістю, цілісністю значення, проте з тієї чи іншої причини не можуть іменуватися фразеологізмами. Переважно такими виявилися сполуки, що містять одне повнозначне слово, або такі, котрі складаються тільки зі службових слів і характеризуються, як і слова, одним основним наголосом або його відсутністю типу *в обхід; без перестанку; ні.., ні; не без; в моді*. У мовознавчій науковій літературі і лексикографічних працях спостерігаються різні підходи до таких елементів. І досі жива традиція, коли певні їхні угруповання вносяться до класу фразеологічних одиниць (див. Копыленко, Попова 1978; Борисова, Диброва, Добровольский 1987; Диброва 1990; Баранов 1990; Телия 1990; Lewicki, Rajdzińska 2001; PIPR 2006; WSF PWN 2007), при цьому кожен із дослідників керується лише своїми підставами у наданні зазначеним елементам статусу фразеологізмів. Так, ще акад. В.В. Виноградов, ретельно розробивши теорію російської фразеології, відніс до фразеологічних єдностей „союзные речения” типу *потому что, до того что* тощо (Виноградов 1986: 31), хоча сам учений перед цим зауважував, що фразеологічні єдності є образними виразами, або володіють потенційною виразністю (Виноградов 1986: 30).

Розгорнуту аргументацію безпідставності поглядів на сполучення слів, котрі характеризуються єдністю значення, але функціонують з одним основним наголосом, як одиниць, що належать до фразеологічного складу, зробив М.М. Шанський, який вважав одиниці типу *так как, даром что*,

добро бы, пока что власне словами, а їхнє нарізнооформлене написання – даниною орфографії (Шанский 1972: 179).

По-різному кваліфікувалися одиниці, котрі у пропонованій праці іменуються еквівалентами слова, і в українських мовознавчих дослідженнях, де одні з них виокремлювалися і були віднесені до лексем або фразеологізмів, інші залишалися поза межами будь-яких класифікацій лексичного рівня. Здебільшого надання кваліфікаційного статусу ЕС пов'язане з поглядами учених на властивості фразеологізму як мовної одиниці, її взаємовідношенням зі словом та словосполученням. Залежно від розуміння фразеологізмів окремі угруповання ЕС вважалися одиницями фразеології чи, навпаки, не ставали предметом дослідження цієї галузі мовознавства. Так, наприклад, М.Ф. Алефіренко, вважаючи, що до складу фразеологізму входить мінімум два повнозначних слова, виділив і „специфічні моделі” для фразеологічного рівня, які становлять поєднання повнозначного лексичного компонента з неповнозначним типу *під боком, в очах, від душі* тощо (Алефіренко 1977: 74). Для авторів *Фразеологічного словника української мови* істотною ознакою фразеологізмів виявляється метафоричне переосмислення вільного словосполучення, а такі ознаки фразеологічної одиниці, як акцентологічні властивості, наявність мінімум двох лексично повнозначних компонентів, ними не враховуються. Тому зрозумілими стають їхні висновки про безпідставність внесення до фразеологічного складу складних прийменників та складених сполучників (ФСУМ 1993: 4), котрі в русистичі подекуди вважаються одиницями фразеології. Спільним у поглядах переважної більшості українських мовознавців є обов'язковість метафоричної семантики словосполучення при набутті ним статусу фразеологізму (Медведев 1977; Грищенко, Мацько, Плющ 1997 та ін.).

Розгляд лише окремих праць з фразеології показує, що певні різновиди ЕС подекуди стають предметом досліджень учених-фразеологів, при цьому внесення окремих угруповань ЕС до фразеологічного складу залежить від поглядів дослідника на поняття фразеологізму, його основні та неосновні ознаки. Тобто на сьогодні значний прошарок семантично цілісних, стійких, відтворюваних сполук в українському мовознавстві системно не вивчався. Розгляд зазначених одиниць відбувався лише у зв'язку з вивченням інших, подібних до них за властивостями здебільшого внутрішньої форми, але усе ж відмінних як за цими ознаками, так і за ознаками форми вираження (див. детальніше Лучик 1997).

ЕС як окремі мовні елементи уперше були виявлені й упорядковані у *Словаре эквивалентов слова* Р.П. Рогожниковою, яка у передмові до словника і дала їм визначення. На думку дослідниці, під ЕС слід розуміти одиниці, що „становлять зв'язані сполучення, які характеризуються стійкістю, єдністю значення, здебільшого постійною, незмінною формою.

В мовленнєвому потоці еквіваленти слова становлять цілісну одиницю і стосовно наголосу, звичайно вони мають один словесний наголос” (Рогожникова 1991: 4). Тлумачення цих одиниць враховує ознаки їхньої форми вираження і внутрішнього наповнення. Одні з характеристик виступають інтегративними, інші – диференційними у взаємовідношеннях з такими мовними одиницями, як слово, словосполучення та фразеологізм. Оскільки досліджувані мовні елементи кваліфікуються як ЕС, насамперед розглянемо взаємовідношення: еквівалент слова – слово.

У процесі виокремлення ЕС з тексту ми виходили з усвідомлення того, що певні одиниці мовних систем, які характеризуються нарізнооформленістю, не творяться щоразу в актах спілкування, а відтворюються з постійним складом компонентів, як і окремі слова, пор.: *нема-нема та й, о цій порі, на бігу, з розльоту* тощо. Ознака відтворюваності є спільною для ЕС і власне слова, у характеристиці останнього, до того ж, вона є однією з найістотніших.

ЕС завжди складаються з одних і тих самих компонентів, які пов’язані між собою як частини цілого і розташовуються одна за одною у чітко визначеному порядку. „Їхня незмінна форма, – відзначає Р.П. Рогожникова, – набуває великої незалежності навіть у тому випадку, коли один з компонентів сполучення змінює свою форму, як це притаманне слову, наприклад, *так называемый (так называемого, так называемая і т. под.), друг друга (друг другом, друг у друга і т. под.)*. У той самий час усталена послідовність компонентів зберігається, не втрачається й стійкість сполучення. Незмінна форма таких сполучень дуже зближує їх зі словом, котрі, як і останні, здебільшого виступають однонаголошеними або ненаголошеними мовними елементами” (Рогожникова 1977: 113).

ЕС, як і слова, характеризуються належністю до лексико-граматичних класів з притаманними для них граматичними категоріями або відношеннями та синтаксичними зв’язками. Внаслідок чого виділяються:

- прислівникові еквіваленти: *до впаду, без перепочинку, з цікавістю, без тям, на льоту*;
- займенникові: *один одного, де без кого, де з чим*;
- прийменникові: *назустріч з; разом з; услід за*;
- сполучникові: *тому що; не тільки, але й; тоді як*;
- ЕС, що виконують функцію частки: *мало що; ось (он, от) як*;
- вигукові ЕС: *ой як; чи бач; от тобі й на*;
- ЕС, що виконують функції вставних слів: *на щастя, до речі*.

Частиномовна ознака висвічує ще одну відмінність між власне словом та ЕС, яка полягає в тому, що останні можуть належати тільки до прислівникових, займенникових, прийменникових, сполучникових, вигукових розрядів слів та часток і модальних слів, у той час як слова можуть мати й іменниковий, прикметниковий тощо статус. Крім того, до ЕС можуть

належати елементи з несформованими граматичними ознаками, зокрема так звані предикативи типу в *ажурі*, в *моді* тощо. ЕС утворюються за певними моделями. Останніми, наприклад, можуть бути такі: „прийменник *в* + іменник у знахідному відмінку”: *в(у) лоб, в(у) струнку, у відкрити*; „прийменник *на* + іменник у місцевому відмінку”: *на відшибі, на одчепі, на льоту, на ходу, на бігу*. Можливість творення ЕС за тими чи іншими моделями теж зближує їх зі словом, хоча й моделі, за якими відбувається творення слів, певною мірою відрізняються від моделей ЕС.

Стійкість, відтворюваність, граматична належність зазначених одиниць можлива тільки у зв'язку з тим, що їм притаманна певна семантика. Виступаючи ускладненими знаками, ЕС демонструють порівняно зі знаками простими, якими є „звичайні” слова, деяку специфіку в семантичному і функціональному відношеннях. Хоча, на думку окремих дослідників, одиниці типу рос. *до упаду, к слову, с кондачка, в сердцах* тощо, по суті, є звичайними словами, які характеризуються тільки нарізнооформленим написанням (Шанский 1972: 180), але навіть вони зберігають певні відмінності на рівні лексичного значення від слів ціліснооформлених. Цьому сприяють тісні зв'язки складників ЕС зі словами, від яких вони походять, а цілісне значення таких сполук сприймається на фоні усвідомлення форм їхніх компонентів. Аналізуючи функції словосполучень, В.М. Телія зауважує, що вони, слугуючи семантико-синтаксичним посередником між словесними знаками і реченнями, стають тією „екологічною нішею”, де розхитуються первинні форми і функції лексичних одиниць і синтаксичних конструкцій. Дослідниця констатує: „У силу проміжного характеру категорії сполучень слів у мові, поряд з базовими одиницями рівнів інтеграції – словом як автономною одиницею номінації і реченням, виникають і набувають того чи іншого статусу лексико-семантичні аномалії (ідіоми), а також такі словесні знаки, які виконують репрезентативну функцію тільки разом з іншим словом, котре відіграє семіологічну вирішальну роль у такій знаковій комбінації” (Телія 1981: 76). ЕС, по суті, і виступають тими „лексико-семантичними аномаліями”, в яких починається первинний зсув у значенні, тобто відбувається вже не складання смислів компонентів, а виникають нові смисли (ЩЕРБА 1974: 24). Ілюстрацією сказаному, наприклад, можуть служити прислівникові ЕС прийменниково-іменникового походження типу укр. *на відшибі, на відльоті, на відчепі*. Зазначені сполуки утворюються за продуктивними структурно-семантичними моделями „прийменник *на* + іменник”, проте роль компонентів цих сполук і загальне значення моделі відрізняється від змінюваних сполук. Іменники у складі таких ЕС переорієнтовані і специфіковані для вираження семантики прислівника. Причиною цьому стають особливості функціонування іменника, коли він реалізується у своїй вторинній, обставинній, функції, тобто у пункті зустрічі його

семантики з первинною формою (Курилович 1962: 250). На думку Р.П. Рогожникової, „повнозначне слово таких сполук не обов'язково втрачає повністю лексичне значення, а відбувається тільки деякий зсув у значенні, пов'язаний з використанням сполучення у певній функції” (Рогожникова 1977: 111). Спостерігається поступове згасання тих ознак повнозначного слова, які не можуть бути сумісними з його реальним граматичним значенням. Семантика сполук з новими функціональними ознаками регулюється встановленням інших синтагматичних і парадигматичних зв'язків. Стимулом розвитку нового значення слугує необхідність уточнення понятійно-логічних форм мовними засобами, вичленування з позамовного континуума нових означувальних. Отже, на структуру лексичного значення еквівалентів слова безпосередньо впливають як особливості їхнього функціонування, так і позамовні фактори. До останніх належать і ті, що підтримуються асоціативними зв'язками повнозначного компонента еквівалента слова з властивостями своєї первинної форми. Так, одиниці *до смерті, до болю, до нестями*, первинні форми повнозначних компонентів яких пов'язані з референціюванням у мові уявлень про афективні явища навколишнього світу, розвивають у своїй внутрішній формі спільну сему ‘дуже сильно’, тобто виявляється націленість на представлення афективних позамовних явищ адвербіалізованими мовними структурами.

Повнозначне слово зберігає у складі ЕС тісні зв'язки зі своєю первинною формою і вже опосередковано через останню зі своїм первинним денотатом. Внаслідок цього колишня ядерна семантика таких одиниць відсувається на периферію, а на місці центральної формується нова, яка стає конгломератом тієї, що впливає з функціональних властивостей словосполучення, взаємодії значень компонентів останньої, а також викликані необхідністю вичленування позамовної дійсності. Утворене семантичне ядро ще не набуває свого дозрівання, воно певною мірою аморфне, постійно розхитується асоціативними зв'язками складників ЕС слова зі своїми первинними формами, у той час як лексичне значення слова характеризується чітко визначеною центральною семантикою, а нечіткість спостерігається тут тільки на периферії лексичного значення. Отже, певна подібність ознак лексичного значення ЕС і слова не знімає їхніх відмінностей. Загалом, значення ЕС формується інакше, ніж у слова, не власне у процесі членування навколишньої дійсності, а на підґрунті вже утворених у результаті пізнавальної діяльності мовних структур. Тому воно відрізняється від семантики слова ще й більшим ступенем абстрактності та складності.

Істотними виявляються розбіжності і в семантичній організації багатозначних ЕС і слова, коли для останніх полісемічність є звичним явищем, а ЕС здебільшого характеризуються однозначністю. Проте й формування

внутрішньої організації полісемічних ЕС суттєво відрізняється від того, як це відбувається у слів. Окремі значення ЕС переважно однорідні і рівноцінні, тому встановлення головного і вторинного подекуди неможливо здійснити, тоді як у складі слова спостерігається семантична похідність значень.

ЕС характеризуються певними спільними ознаками з фразеологічними одиницями мовних систем, що дає підстави дослідникам окремі класи ЕС відносити до фразеологічного складу. Очевидно, сприяють таким поглядам їхня графічна нарізнооформленість, відтворюваність та семантичний зсув повнозначних компонентів зазначених структур. Проте при віднесенні ЕС до фразеологічних одиниць не враховуються істотні розбіжності властивостей розглянутих мовних елементів. Нарізнооформленість фразеологізмів і ЕС, і справді, є їхньою спільною характеристикою, хоча витoki цієї ознаки є різними: генетичною основою фразеологізму є словосполучення (Шмелєв 1977; Алефіренко 1987) та складніші за нього синтаксичні утворення (Архангельский 1964; Кунин 1970; Скрипник 1973; Молотков 1977), а ЕС здебільшого походять від форм слів з розчленованою будовою типу *на рівних, без малого, для чого* та синтагматичних об'єднань неповнозначних слів: *то...то; чи...чи; чи ба*. Тому і відтворюваність ЕС та фразеологізмів різниться: у першому випадку відтворюються певні форми слова, що складаються з кількох графічно окремих компонентів, або синтагматично об'єднані неповнозначні слова, у другому – структури, котрі мають ознаки зовнішньої форми словосполук або складніших за них утворень.

Акцентологічні властивості ЕС та фразеологізмів теж характеризуються певними відмінностями. Фразеологізми, як правило, виявляються мінімально двонаголошеними, для ЕС – двонаголошеність є винятковою, вони, як і слова, переважно характеризуються одним наголосом. ЕС з трьома і більше наголосами, як це має місце у фразеологізмі, не фіксуються. Стосовно цієї ознаки фразеологізмам властива варіативність. Проте загалом фразеологізмам поряд зі стійкістю структури притаманні й інші види формального і лексичного варіювання, власне „діалектична єдність цих двох протилежних характеристик фразеологічних одиниць забезпечує і функціонування, і постійний розвиток фразеології” (Мокиєнко 1989: 10). Варіативність ЕС надзвичайно обмежена, передбачувана, оскільки здебільшого пов'язана з первинними формами, на базі яких утворюються розглядані одиниці. Так, ЕС, утворені від прийменниково-іменникових сполук, які характеризувалися варіативністю закінчень у певних відмінках, здатні зберігати такий вид варіювання: *скільки раз (разів), по полудню (полудні)* тощо. Отже, якщо варіювання фразеологічних одиниць сприяє „постійному розвитку фразеології”, то варіювання ЕС здебільшого свідчить про незакінчений характер їхнього формування і живі зв'язки з утвореннями, від яких вони походять.

На появу фразеологічної одиниці в мовній системі вказує додаткове лексичне значення у певних сполук відносно до прямого значення його компонентів. На думку О.І. Молоткова, „фразеологізм — це те чи інше переосмислення конкретного словосполучення або речення” (ФСРЯ 1978: 9). Переосмислення словосполуки пов’язане з набуванням нею ознаки експресивності, власне „образність та виразність словосполуки є «магнітом», який притягує до неї те додаткове лексичне значення, котре словосполуку перетворює у фразеологізм” (Чекман 1972: 67–68). В ЕС відбуваються тільки семантичні зрушення, певні зсуви значення, десемантизація повнозначних компонентів, а отже й ознаки експресивності їхній внутрішній організації не притаманні.

ЕС — об’єктивне явище мовної системи з конкретною формою вираження і реальним змістом. Проте, щоб сказати, які ознаки ЕС є визначальними, а які такими не стають, довелося дослідити ці мовні елементи, оскільки „лише після того, як ми виокремили якісь одиниці з ряду інших, можна було з’ясувати притаманні їм властивості” (Шмелёв 1977: 300). Отже, пропоноване дослідження присвячене виявленню закономірностей формування прислівникових еквівалентів слова української мови та комплексній і різнобічній характеристиці властивостей форми вираження і внутрішньої організації зазначених елементів.

Ałła Łuczyk

Przysłówkowe ekwiwalenty słowa w języku ukraińskim

Streszczenie

Monografia jest poświęcona badaniom ekwiwalentów słowa w języku ukraińskim, a szczególnie tych, które charakteryzują się przysłówkowymi oznakami morfologicznymi. Dzięki przeprowadzonym badaniom zostały wyznaczone zasady formowania ekwiwalentów przysłówkowych; przeprowadzono analizę kompleksową właściwości ich formy wyrażenia i wewnętrznej organizacji; wyjawiono typowe zjawiska i tendencje ich rozwoju; wyjaśniono podstawę lingwistyczną rozpatrywanych jednostek, które są oznaką dynamiki systemu leksykalno-gramatycznego. Opis zewnętrznej i wewnętrznej formy ekwiwalentów przysłówkowych pozwolił wyjawić możliwe szlaki nabycia statusu jednostek morfologicznych przez inne struktury znakowe charakteru przejściowego w języku ukraińskim.

Alla Luchyк

Adverbial equivalents in the Ukrainian language

S u m m a r y

This monograph is devoted to the research of replacement words in Ukrainian language, particularly those, characterized by morphological adverbs' features. As a result of the study the patterns of adverbs' equivalents were established, a comprehensive analysis of properties of their form of expression and internal organization was made, the typical features and trends in their development were revealed, also the linguistic essence of studied units, which are a sign of the dynamics of lexico-grammar system, was reflected. The description of internal and external forms of adverbs' equivalents revealed probable ways to acquire the status of morphological parts in other sign structures of the transitional nature of the Ukrainian language.

Redaktor: Michał Siudak
Opracowanie graficzne okładki: Małgorzata Pleśniar
Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel
Korektor: Oksana Małysa

Copyright © 2009 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1845-5

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
[e-mail: wydawus@us.edu.pl](mailto:wydawus@us.edu.pl)

Wydanie I. Ark. druk. 10,75. Ark. wyd. 11,0.
Papier offset. kl. III, 90 g   Cena 17 zł

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław